

**НАЦІОНАЛЬНА ФІЛОСОФІЯ
ЯК ПІДҐРУНТЯ СТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕЇ.
УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІ ПАРАЛЕЛІ**

На основі аналізу праць польських та українських мислителів зроблена спроба обґрунтувати основні паралелі в створенні національної ідеї. Підґрунтям даної статті служила національна філософія.

В умовах ринкових відносин та глобалізації суспільство як ніколи раніше потребує чіткої та зрозумілої концепції розвитку, адже головна риса ринкової парадигми це – конкурентоспроможність – перевершення розвитку конкурента, – організації, соціуму чи державного об'єднання. Спільнота, що не має власної парадигми розвитку, приречена розвиватися в кращому випадку за сторонніми вказівками, а в гіршому, – на цілковитий хаос. Саме тому слід активно формувати, випробовувати, впроваджувати та вдосконалювати нові ефективніші ідеї та концепції розвитку суспільства. В світовій практиці розвитку суспільства завжди є місце ротації конкретних прийомів та загальних концепцій розвитку з метою недопущення застою наявних «ідеологічних авуарів». Також всесвітньою стала практика відбракування концепцій та стратегій, впровадження котрих не забезпечує стандартів та пануючого тренду розвитку. Так поступово створюються ідеї розвитку більш адекватні вимогам часу, адже втративши темп розвитку, спільнота, суспільство, нація чи країна втрачає власну конкурентоспроможність й перетворюється на матеріал для розвитку своїх конкурентів.

На державному, національному рівнях загальною концепцією розвитку суспільства є національна ідея, що, на жаль, відсутня в наш час у вітчизняному суспільстві. Але підґрунтям для створення національної ідеї є погляди мислителів національного масштабу, національна філософія, що виконує світоглядну й ідеологічну функції. Саме філософія задає теоретичні засади національно-державницької ідеології. Д. Чижевський підкреслював: «Кожна людська громада, яка має намір жити і розвиватись, а не розпоршуватись пилом на вітрі історії, мусить виробити певний комплекс світоглядних ідей, систематизованих щодо місця даної громади у світобудові і визначені цим місцем регламентації поведінки членів громади. Мусить мати свою ідеологію» [4: 25].

Розвиток кожної спільноти, що усвідомлює себе як така, має бути чітко та доступно сформульований у відповідному плані. План
© Золотаревський А. В., 2008

розвитку суспільства кореспондується з планами регіонального розвитку на тактичному та оперативному рівнях та національною ідеєю на стратегічному рівні. Адже конкурентоспроможність держави, один з пріоритетів ринкової економіки. В ідеалі вся діяльність членів спільноти повинна кореспондуватися з національною ідеєю як головною парадигмою розвитку суспільства. Національну ідею слід розглядати як підґрунтя ідей та вчинків і на рівні керівництва державою, і на рівні побутового розуміння поля подій та вчинків.

Необхідність державницької ідеології стократно зростає сьогодні, коли народ України розбудовує власну незалежну державу. Безсумнівно лише одне: національно-державницька ідеологія розбудови незалежної України повинна спиратися на ментальний фундамент українського етносу [1: 3]. В цьому сенсі є актуальним дослідження історичного досвіду споріднених державотворчих етносів, зокрема польського.

Національна філософія в контексті процесу формування національної ідеї виступає як духовний феномен, що притаманний конкретній нації. Тобто національна філософія – це усвідомлення нацією свого буття. Відповідно цей механізм, будучи сумою загальнонаціональних усвідомлень також зазнає розвитку в часі залежно від змін в соціумі на різних рівнях, як то на економічному, політичному, культурному, побутовому тощо. Відповідно під впливом процесу синергії погляди носіїв ідей поєднуються та розвиваються безвідносно до фактичної дійсності. Тобто, створюється національна міфологія. Сучасна національна міфологія – це не архаїчна свідомість первісного суспільства, а синтетична (за формою свого існування) самосвідомість народу. Являючи собою цілісний ідеальний аналог можливого реального буття нації, вона виступає всезагальним принципом гармонізації її суспільного буття в масштабах всього світового соціуму. Міфології імпліцитно притаманне онтологічне спрямування до максимально повної самореалізації нації. Візьмемо для прикладу Росію. Міф про Москву як Третій Рим стає найголовнішою детермінуючою силою становлення російської імперії [1: 10].

Системоутворювальними категоріями в політичній культурі кожної нації є ідентичність (самоусвідомлення), цивілізаційна місія та позиціонування на міжнародній арені. Ці категорії справляють визначальний вплив як на формування базових напрямів внутрішньої й зовнішньої політики, так і на форми та методи її реалізації, становлять основу відмінності політичної культури однієї нації від політичних культур інших народів, ядро інтегрованого образу країни, в тому числі і у власних очах. У Польщі згадані категорії, починаючи з кінця XVII століття, коли Польща втратила свою незалежність, і понині,

наповнювалися конкретним змістом і ставали основою діяльності її політичного класу під значним впливом доктрин месіанства, сарматизму та прометеїзму. Слід зазначити, що сам термін «месіанство» («месіанізм») виник лише у XVIII столітті [6: 23]. Автор цього поняття, що походить від слова «месія» – помазаник Божий, – польський філософ Юзеф Марія Хоене Вронський (1776–1853). Основоположник польського романтизму, Вронський вважав, що месіанство покликане врятувати людство шляхом відкриття йому абсолютних істин [10: 84], і в певний історичний період окремі народи (переважно європейські) мають виконати визначену Богом місію, спеціальне завдання, що допоможе привести людство до абсолютних досягнень [10: 134].

Ідеологічно месіанством була наскрізь пронизана й імперська політика Московської Русі й руська православна церква, що слід відмітити як вітчизняну паралель, однак у церковній агіографічній літературі знаходить свій вираз одна з провідних рис християнства, що співзвучна українській ментальності, а саме: екзистенціальна зорієнтованість на внутрішнє духовне життя людини. Саме тут релігійна форма приховує той самобутній філософський зміст, що знаходить свій вияв в українській національній філософії.

В епоху середньовіччя в лоні православної релігійної свідомості поширюються ідеї неоплатонізму, представлені вченням ісхізму (від грецьк. «ісхія» - спокій, німота) і ареопагізму (назва походить від Псевдо Діонісія Ареопагіта, твори котрого були перекладені на слов'янську мову в 1371р.) [1: 15].

В Польщі ж наприкінці XVIII століття інші польські романтики створили цілком протилежну польськоцентричну концепцію слов'янського месіанства, стрижнем якої стала ідея воскресіння («*zmartwychwstania*») польської держави. У 1806–1812 рр. відродження Польщі пов'язували з Францією і Наполеоном (його поляки називали «заступником небес»), пізніше, за часів Конгресового Королівства – з Олександром I, який як «ангел миру» прийняв на себе месіанську місію.

Один із найвідоміших представників польського романтизму Броніслав Фердинанд Трентовський (1808–1869) вважав, що універсальна філософія (її було розроблено як польську народну філософію) має здійснити певну історичну місію у Європі [5: 19]. Він стверджував, що слов'яни, а точніше сказати поляки, мають місію впорядкування політичного та суспільного життя континенту і навіть місію спасіння світу [10: 245], тому що вони – «Народ Божий»: Христа «намісником є Наш народ» [10: 246].

Кароль Лібельт (1807–1875), на відміну від Б. Трентовського, мав дещо інші погляди на месіанство народів. Він наголошував, що не можна вести мову про один, раз і назавжди обраний Богом народ (яким вважають себе євреї). «Берло історії переходить від народу до народу ... історія кожного народу є виконанням певної місії» [10: 299]. «Польща ... має свою місію для людства, від якої не можна їй відступитися, яку не можна занедбати під страхом смертної кари» [10: 300].

Зигмунт Красінський (1812–1859), який вважав поляків народом, що має право повчати інші нації – «виголошувати проповідь» [3: 62], також вводить в обіг поняття «ополячення», яке означає в нього «піднесення духом вище за всі народи» [2: 64].

Українська національна філософія в цей період сформувала концепцію ісихізму. Неоплатонічна філософська традиція виходить з того, що оскільки будь-яка скінченність містить у собі нескінченність, то людина як втілення тлінного і плінного завдяки своїй духовності знаходить в собі нескінченне, вічне. Таким у людині є Боже. Саме воно є виявом Абсолюту (нескінченого) у скінченній формі. Звідси випливає, що й проявів вічного, нескінченного Абсолюту буває стільки, скільки й людей. Кожна людина є самоцінною. Тому основна вимога – пізнати самого себе. Пізнання самого себе є основою пізнання божественного, що міститься в кожній людині.

В основу ісихізму покладена ідея безпосереднього єднання людини з Богом. Досягається таке єднання самозаглибленням людини у свій внутрішній духовний світ, результатом якого і є стан «просвітлення». Цей стан досягається через очищення розуму («інтелігенції») від будь-яких раціональних понять і є за своєю суттю екзистенціальним. Тому осягнення Бога можливе через використання алегорій-символів, адже те, що осягається розумом, є лиш певні фігури з прихованим змістом.

Значний внесок у формування сучасної суспільно-політичної думки Польщі зробив відомий філософ та історик Фелікс Конечний (1862–1949). Він, зокрема, стверджував, що Польща як цивілізаційний форпост Заходу в центрі континенту щоразу втрачала свою могутність саме за спроб поєднати Захід із Сходом, прагнучи нести на Схід західну культуру, а натомість сама «зісходжувалася», падала під впливом тюрксько-слов'янської, московської культури. У фундаментальній праці «Polskie Logos a Etnos» Ф. Конечний об'єднує тюркську культуру зі слов'янською і вважає їх варварськими, так само як і московську, яку виокремлює зі слов'янської: «... причиною падіння Польщі було прагнення синтезувати Схід із Заходом, унаслідок чого Польща піддалася східному впливові, зорієнталізувалася ...» [10: 346].

Як зазначають автори фундаментального академічного видання «Історія Польщі» за редакцією Є. Топольського, увесь цей набір шляхетського мислення, що наголошував позірну (надуману) вищість шляхетської Польщі, її законів та звичаїв над рештою світу і водночас приписував їй особливе опікування Бога (і виключно – Пресвятої Діви Марії), був названий діячами Відродження, які критикували подібне становище, сарматизмом називаючи [9: 354].

Вихідним пунктом сарматизму була характерна для епохи Відродження і пов'язана з розвитком історичної думки загальноєвропейська тенденція до пошуку історичного родоvodu держав і народів. Польські історики початок цього родоvodu відшукали у давніх сарматів (як від X століття називали слов'ян), приписуючи їм такі риси, як мужність, честь, гонор тощо. У XVII столітті, за саксонських часів, цю назву узурпує для себе польська шляхта як спадкоємиця зазначених чеснот. Якщо ж поняття «сармати» поширювалося на інші слов'янські народи, то Польщі (а правильніше сказати – польській шляхті) приписувалося серед них найважливіше місце.

Але загалом Польща не дала східній «культурі» поглинути християнсько-класичну (за Ф. Конечним), тобто західну латинську цивілізацію, і в такий спосіб виступила стосовно Західної Європи в «*goli zbawiciela*» («голі спасителя»). У свою чергу отець Август Хлонд (1881–1948) вважав, що історичною місією Польщі є велич та міць [7: 340], а відродження Польщі – це вимога самого Христа: «Цар Христос хоче, щоб Польща відродилася, пориваючи зі світськістю, яка пригнічує її великі думки й сили» [7: 342].

На вітчизняних теренах з появою постаті Григорія Сковороди міфоепічна лінія розвитку української національної філософії досягає нового рівня: завершується докласичний період і започатковується класичний, витвором котрого є кордоцентризм, «філософія серця». Оманливо позбавлений власної історичної ролі на європейській державній арені, український народ вимушений був акумулювати внутрішній зміст християнства—людинолюб'є, яке збігається з онтологічно притаманною українству кордоцентричною ментальністю. Від серця до серця — ось єдиний шлях.

В XX столітті ідейний зміст та дух польського месіанства найповніше проявилися у рухові «політичного прометеїзму», стрижнем якого став сформульований Адамом Міцкевичем ще 1848 року ідеал боротьби за свободу народів: «Вітчизна там, де погано; бо як тільки десь у Європі утискається свобода і точиться боротьба за неї, там точиться війна за вітчизну, і на цій війні всі мають битися» [12: 1]. З часом цей ідеал втілювався у формулі «за «вашу й нашу свободу». Як

наголошує професор університету Стефана Кардинала Вишенського Веслав Ян Висоцький, у цій формулі словосполучення «за вашу» акцентовано передувало словосполученню «і нашу свободу» [12: 1]. В. Висоцький вважає, що автор терміна «прометеїзм» – полковник Тадеуш Схаєтзель, який написав працю «Національні інтереси Польщі на Сході» («Racja stanu Polski na Wschodzie»).

Отже, хоча з плином часу месіанські погляди й настрої в польському суспільстві зазнавали часткової трансформації залежно не лише від політичної ситуації, а й від середовища, в якому виголошувалися, однак у всіх них була спільна ідеологічна лінія: поляки – обраний народ, вони мають доручену Богом місію – спасіння всього людства, примирення народів, якими опанувала пристрасть, і створення Царства Божого на землі. Ідеалізація Польщі й поляків та їхньої історичної місії, як пояснює автор двотомної монографії «Історія польської філософії» Віктор Вонсік (1883–1963), спричинена намаганням польських романтиків «піднести дух народу в часи його катастрофи і вказати йому на світлий гороскоп майбутнього, щоб він не втратив надії на відродження» [10: 361]. Можна з певністю стверджувати, що польський романтизм виконав поставлене перед ним завдання, хоча й оперував переважно фікціями та помислами, позбавленими жодного реалізму.

Виходячи з усього, вище наведеного, приходимо до висновку про онтологічно притаманну саме національній філософії перевагу над будь-якою іншою ідеологією в аспекті формування підґрунтя для створення національної ідеї, що вочевидь зрозуміло навіть при позірному розгляді ідеєтворчості спорідненого польського народу. Адже ідеї месіанства, сарматизму та прометеїзму належать до стрижневих у польській політичній культурі [8: 53]. Акцентуючи на значенні і впливові прометеїзму на політичні події у минулому та в сучасних умовах, В. Висоцький цитує думку Івана Кедріна, котрий вважав прометеїзм «найсмівливішою та найпотужнішою політичною концепцією, яку з часів С. Баторія було народжено польською думкою, – концепцією радикального вирішення питання Східної Європи та звільнення раз і назавжди від небезпеки з боку російського колоса» [12: 15].

Список використаних джерел та літератури

1. Кітов М. Г. Українська національна філософія: витоки, етапи розвитку, специфіка: Текст лекцій для студ. всіх спец. ден. та заоч. форм навч. і аспірантів. – част. перша. – К.: НУХТ, 2003. – 35 с.
2. Красинский З. Заметки над книгой о России, Европе и Польше. – М.: «Планида», 2004. – 67с.
3. Красинский З. Польша и Европа. – М.: «Планида», 2004. – 165с.

4. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – К.: Вид-во «Обрій», 1992. – 230 с.
5. Трентовский Б. Изображения национальной души, написанные Соотечественником – М.: «Планида», 2004. – 250 с.
6. Філософія політики: Короткий енциклопедичний словник / Авт.-упоряд.: Андрущенко В. П. та ін. – К.: Знання України, 2002. – 670 с.
7. Хлонд А. Кризис польской души. – Варшава: Польский институт международных дел, 2003. – С. 340–344.
8. Щегельська Ю. Месіанство, сарматизм, прометеїзм... // Віче, № 1, 2008. – К.: Вид-во «Віче». – 240с.
9. Dzieje Polski / Pod redakcją Topolskiego J. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1976. – 936 s.
10. Koneczny F. Polskie Logos a Etnos. – Warszawa, 2000.
11. Wasik W. Historia filozofii Polskiej. Tom II . – Warszawa: Instytut wydawniczy Pax, 1966. – 404 s.
12. Wysocki W. J. «Prometeizm polityczny» XX wieku: Konferencja o likwidacje skutkow zmowy Hitler-Stalin. 15.09.1999. – Biuro Informacji i Dokumentacji Senackiej Kancelarii Senatu RP. – Warszawa, 1999. – 16 s.

***Zolotarewski A. Narodowa filozofia jak podstawa stworzenia
narodowej idei. Ukraińsko-polskie równoległości.***

*Na podstawie analizy prac polskich i ukraińskich myślicieli zrobiono
uzasadnienie podstawowej równoległości w stworzeniu idei narodowej.
Podstawą do napisania tego artykułu posłużyła filozofia narodowa.*

***Zolotarevsky A.V. National Philosophy as the Basis
of National Idea Creation.***

*This article based on analysis of Ukrainian and Polish works, made an
attempt to ground basic parallels in creation of national idea. National
philosophy served as the basis of the article.*